

Валерија Каначки

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

ФУНКЦИЈЕ МОТИВА У СОНАТАМА ЗА ВИОЛИНУ И КЛАВИР Л. В. БЕТОВЕНА

Рад се фокусира на мотивску организацију у *Сонатима за виолину и клавир* Л. В. Бетовена. У одабраним узорцима указује се на основне видове мотивских релација, њихово издвајање и дејство у музичком току. Указује се и на везу мотивске грађе и музичке синтаксе. Аналитички поступак је изнедрио четири могуће категорије с обзиром на дистрибуцију мотива у музичком току, а свака је размотрена на једном одабраном узорку.

Кључне речи: Мотив, енергија, синтакса, тематски план, *Кројцерова* соната

У десет *Сонат*а за виолину и клавир Л. В. Бетовена, соната оп. 47, тзв. „Кројцерова“ (Kreutzer) заузима најистакнутије место. Услед специфичне мотивске грађе, иницирала је интересовање за организацију мотива, али и тематског плана уопште, целокупног опуса соната за виолину и клавир Л. В. Бетовена. Свеобухватност истраживања тематског плана у одабраном узорку условила је да се, за ову прилику, фокусирамо на његову изходнишну тачку – мотив.

У разматрању мотива као елементарног покретача музичког тока осврнућемо се на два извора позната у нашој литератури: „У музици мотив је најмања, ритмичко-мелодијски изразита целина која се може издвојити из своје околине.“¹; „Улога мотива првенствено се садржи у томе да *створи* – као какав мали генератор, и да *донесе* – као какав носач, *енерџију* која ће се постепено раширити и у целини захватити музички ток као један *велики шалас* што се шири од једног средишта да би, на свим местима где су мотиви, пробио све евентуалне препреке и створио отворе за *импулсију* (*флуks енерџије*) која, онда, слободно пролази.“² Како се може видети, први извор из литературе упућује на одређење мотива, на

1 Д. Сковран, В. Перичић: *Наука о музичким облицима*, Универзитет уметности Београд, 1986, 13.

2 Б. Поповић: *Музичка форма или смисао у музици*, Слио и Културни центар Београда, Београд, 1998, 104.

његову дефиницију, док други указује на његову улогу (задатак) у музичком току, те његов енергетски потенцијал.

Издвајање мотива у музичком току односи се, како на уочавање различитих, тако и мотива који су изведени из познатих.³ Ово непосредно упућује на везу мотивског садржаја и музичке синтаксе. Наиме, познато је да се музичка реченица која почива на једном мотиву и његовом развоју одређује као развојна, док је супротан поступак – реализација реченице наслојавањем различитих мотива позната као селективна.⁴ Интензивирањем наслојавања различитих мотива долази се и до њихове нерашчлањивости у музичком току, те се ствара „утисак о монолитној ,теми’ ,широког’, ,дужет даха“.⁵

У изучавању ових поступака на свеобухватном узорку соната за виолину и клавир Л. В. Бетовена могло се уочити да је у нешто већој мери заступљен поступак мотивског развоја из истог мотивског корена, него ли низање различитих мотива који су у мањој или већој мери рашчлањиви у сукцесивном следу.

У том смислу (мотивске уређености музичког тока) могу се уочити четири главне тенденције:

1. изградња тематског плана из различитих мотива (оп. 12, бр. 2 - сва три става, оп. 12, бр. 3 - други став, оп. 23 - трећи став, оп. 30, бр. 2 - први став, оп. 96 - трећи и четврти став)

2. реализација тематског плана из једног мотива (оп. 12, бр. 1 - први и други став, оп. 24 - трећи став оп. 30, бр. 2 - други и трећи став, оп. 30, бр. 3 - трећи став, оп. 47, сви ставови, оп. 96 - први став);

3. постојање више мотива који учествују у конституисању тематског плана, али је за изградњу музичког тока, један преовлађујући (оп. 12, бр. 1 - трећи став, оп. 12, бр. 3 - први и трећи став, оп. 23 - први и други став, оп. 24 - први и четврти став, оп. 30, бр. 1 - сва три става, оп. 30, бр. 2 - четврти став, оп. 30, бр. 3 - први и други став, оп. 47 - први и трећи став, оп. 96 - први став);

4. уланчавање нееквивалентних мотива, тако да се ствара утисак „испредања“ музичког тока (оп. 24 - други и четврти став, оп. 30, бр. 1 - први став, оп. 30, бр. 3 - други став, оп. 96 - други и трећи став).

3 Упоредити са Стеван Стојановић Мокрањац: *Сабрана дела*, том 9, Нота, Књажевац, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 1996, 12-13.

4 Упоредити са: Б. Поповић, оп. цит, 259-260 и А. Сабо: „Процес обликовања песама у руковетима Стевана Ст. Мокрањца. Прилог проучавању музичке синтаксе“, *Мокрањцу на дар*, 2006.

5 Ибид.

Транспарентна појава издвојених категорија биће размотрена у одабраним примерима.

1. Изградња шемајског плана из различитих мотива

Тематска грађа заснована на спрези више различитих мотива у највећој мери се уочава у Сонати оп. 12, бр. 2, у А-дуру, у сва три става. Фокусираћемо се на први став, писан као сонатни облик, односно на мотивски садржај делова експозиције. Прва тема се заснива на два различита мотива: *a* (хроматизовано силазно акордско разлагање) и *b* (поступно, орнаментирано узлазно - силазно кретање - „талас“). Мост почиње истоветно као тема - доноси исти мотивски садржај, док је друга тема заснована на два мотива: новом, *c* (репетиција тона + поступно узлазно кретање, нов ритам) и старом, *a* (такт 46-47). Тема се идентификује преко новог, *c* мотива, који је на почетку теме. Завршна група доноси нов мотив, *d* (такт 68-70), којим се остварује њена индивидуализација на тематском плану (пример 1).

У овом ставу Сонате, обе теме, па чак и завршна група доносе сопствени, нов мотивски садржај, који утиче на разноврсност тематског плана у целини. Иако се у другој теми нов мотив (*c*) комбинује с познатим (*a*, из прве теме), тај нови мотив је на почетку теме, што и јесте кључни разлог да се и тема у целости идентификује као нова. Завршна група појачава утисак различитости, увођењем још једног мотива, чија је упадљивост интензивирана и регистром, фактуром и динамиком (*p* динамика насупрот претходном *f*, унисоно у комбинацији дубоког – клавира - и високог – виолина – регистра, пример 1). Једино мост, који почиње исто као прва тема има инфериоран положај у том смислу. Заправо, баш зато што почиње као прва тема, мост се стапа с њом и чинећи једну тематску равну - контрастну у односу на наступајућу другу тему. Укупан резултат јесте изразита мотивска разноликост у оквиру експозиције датог музичког тока.

2. Реализација шемајског плана из једног мотивског нуклеуса

Овај поступак се у литератури најчешће приписује Сонати оп. 47 у а-молу, Кројцеровој (*Kreutzer*). Мотивску и тематску повезаност сва три става циклуса уочио је и размотрио још Р. Рети (Reti),

инсистирајући на мотивским аналогијама првог става.⁶ У својој студији он говори о извирању целокупног, веома комплексног, музичког тока овог сонатног облика из једне „тематске идеје“.⁷ Та основна тематска идеја лоцирана је у првој теми (прецизније **A1** прве теме). Према овом аутору тема садржи три „мотивска елемента“ (пример 2а) која се пласирају у музичком току и у основном или трансформисаном виду налазе места у тематским субјектима, као и у мосту и завршној групи.

Ретијева теорија да целокупан музички ток првог става извири из једног мотива за неке теоретичаре је проблематична. Далхаус (Dalhaus)⁸ указује на једностраност таквог посматрања у коме се узима у обзир само мелодијска (интервалска) компонента, док је ритам занемарен.

Сопствени аналитички увид (пример 2б) изнедрио је следеће: увод у оквиру овог сонатног облика доноси мотив *a* заснован на разлагању и поступном кретању (покрет гис-а јесте битан субмотив); даљи ток увода развија се углавном на овом субмотиву. **A1** прве теме израста из секундног покрета уводног субмотива (овде е-ф) у комбинацији са акордским разлагањем, што у целини резултира новим мотивом *b* (т. 19-20). Развој новонасталог мотива *b* резултира реализацијом индивидуалног тематског субјекта – **A1**. У даљем току се на нов начин надограђује субмотив из *a*, образујући нову мотивску целину, *c* (т. 37-42). **A2** прве теме такође доноси новообличени мотив *d* (разломљено кретање, т. 45-47) из познатог језгра (полазна тачка је поново секундни покрет из мотива *a*). Мост развија претходне мотиве. Друга тема има два тематска субјекта (**B1**, **B2**). **B1** извири из субмотива *a*, али има и директну везу са мотивом *d* из **A2** прве теме – то је вишеструко аугментирана инверзија мотива *d* (такт 91-94), чиме се остварује њен корални карактер.⁹ Дакле, из истог мотива настаје различита, нова (корална) тематизација (погледати пример 4б). **B2** доноси још један мотив, *e* (т. 144-147), изникао из секундног покрета мотива *a* прве теме (односно увода). Дакле, новонастали мотив резултира новом тематизацијом – **B2**. У наставку **B2** (такт 149-152) се развија и мотив *d* (из **A2** прве теме,

6 У: *Thematic Patterns in Sonatas of Beethoven*, Faber and Faber, London, 1967, 145-155. Такође и у: *The Thematic Process in Music*, London, 1961.

7 Сличан став о проистацању целокупног музичког тока из једне иницијалне музичке идеје се може уочити и у разматрањима Роџера Камиена у *Cambridge Companion to Beethoven*, 74-75.

8 Dalhaus, Carl, *Ludvig van Beethoven. Approaches to his Music*, Clarendon press, Oxford, 1997, 9. 1

9 Kamien, Roger, *The Cambridge Companion to Beethoven*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, 70.

односно **B1** друге теме), дакле у **B2** налазимо спрегу новог (или бар релативно новог) и старог (познатог). Завршна група најимплицитније развија мотив d – аналогије са **A1** прве теме, дакле са читавим тематским субјектом су најизразитије (све погледати у примеру 4б). Долази се до следећег:

Целокупан музички ток извире из увода. Најзначајнији за музички ток је део почетног мотива a , његов субмотив (секундни покрет), који је уткан у све друге музичке садржаје: из њега се формирају самостални мотиви, а развојем тих новонасталих мотива, идентификују се и нове теме у музичком току. Ипак, у све мотивске садржаје уткан је секундни покрет (субмотив e - f , односно g - a) из увода. Дакле, почетни мотивски нуклеус сведен је на два тона која у музичком току иницирају настанак нових засебних мотива и тематских субјеката у целини. Енергетски потенцијал овог секундног покрета преноси се на све равни музичког тока.

Поредећи овај став са претходно разматраним (оп. 12, бр. 2 у А-дуру), закључујемо да формално оба става имају различите мотивске садржаје, међутим, док су они потпуно нови у првом примеру, у *Кројцеровој* сонати сви су међусобно повезани. Штавише, не постоји ниједан издвојени мотив у коме се не може сагледати веза са иницијалним нуклеусом. И, та повезујућа нит распростире се у целокупном музичком току ове сонате. У Сонати оп. 12 енергетски импулс није на (оваквој) мотивској равни.

3. Постојање више мотива на којима почива тематизам, али је за изградњу музичког шока један преовлађујући

Овај поступак је сродан претходном, с тим што се у музичком току ипак може уочити већи број различитих мотива, од којих је само један повезујући. Иако је овај поступак присутан у многим предложеним сонатама, на примеру првог става *Сонатне оп. 24* у Ф-дуру („*Пролећна*“) указаћемо на најтипичнији начин мотивске реализације ове врсте.

У првом ставу *Сонатне оп. 24* у Ф-дуру („*Пролећна*“) прва тема се заснива на мотиву a који се развија (пример 3). Сам мотив a је сложен и састоји се од фигурираног разлагања тоничног квинтакорда наниже у дугим нотним вредностима и потом таласастог мелодијског кретања разноликог ритма (пример 3). Овај мотив се одмах потом скраћује (a^1 , такт 5-6) и допуњава до каденце (a^2 , такт 7-10), градећи типичну развојну реченичну структуру. Друга тема доноси нов мотив b (т. 38-39), чија је основна карактеристика репетиција тона у дугим нотним вредностима који се завршава акорд-

ским разлагањем у кратким нотним трајањима (пример 3). И овај мотив се развија градећи другу тему. Карактер прве и друге теме је услед контрастних мотива који се у њима развијају, изразито поларизован, али у односу „лирске“ прве и „епске“ друге теме. И у моту и завршној групи се даље разноликим поступцима развија само почетни мотив *a* из прве теме (пример 3).

Цела експозиција, осим друге теме, почива, дакле, на интензивном развоју иницијалног мотива *a* са почетка става. Енергетски потенцијал овог мотива распростире се знатним интензитетом кроз целу експозицију, у „судару“ са контрастном другом темом.

4. Уланчавање нееквивалентних мотива - „испредање“ музичког тока

Карактеристично за музику Л. В. Бетовена је и то да се музички ток „испреда“ из понекад недељивих, или само условно дељивих, целина, образујући дуже мотивске комплексе. Овај поступак чешће срећемо у лаганим ставовима али га има и у осталим ставовима циклуса.

Уређење нееквивалентних мотива у перманентном следу размотримо у лаганом ставу *Сонатне ой. 24* у Ф-дуру. Наиме, став је конципиран као троделна песма, у чијем се првом одсеку (**a**) може издвојити више потенцијалних мотива (*a, b, c, d*, пример 4). Ови мотиви се сукцесивно нижу и делују као да се настављају један на други градећи целовиту мелодију „широког даха“ (пример 4). Дакле, ниједан од мотива се не развија у датом сегменту музичког тока, већ је акценат на наслојавању различитих који воде у јединствену целину (одсек **a**).

Целокупан опус Соната за виолину и клавир Л. В. Бетовена размотрен је и предложена систематизација са почетка текста је резултат свеобухватног аналитичког разматрања мотивских релација у њима. Увиђа се да, у овом раду, разматрање сваког става појединачно није било могуће нити сврсисходно, те је указано, верујемо, на најважније примере у складу са предложеном класификацијом. Разврставање начина рада са мотивом као и њихово размештање у музичком току, условно је, услед могућих преклапања поступака, али смо мишљења да предложене нијансе у њиховом испољавању постоје, те су, стога, размотрене засебно. Закључујемо да се музички ток у већем броју Соната изграђује на основу једне или бар једне преовлађујуће изворне мисли - мотива. Поступак хомогенизације музичког тока је, дакле, преко мотивске равни, јер тематски сучељавање најчешће доноси контраст. Тачније, теме су инди-

видуализоване, али често је почетно мотивско језгро њихов заједнички именитељ. Овакав принцип организације музичке материје својствен је музици Л. В. Бетовена, а такође наговештава будућии монотематски принцип Ф. Листа.

Valerija Kanački

**THE FUNCTION OF MOTIFS IN LUDWIG VAN BEETHOVEN'S
SONATA FOR VIOLIN AND PIANO**

Summary

Motivic relations in Violin Sonatas of L.v. Beethoven, is possible to see through four treatment: 1. thematic plan build up from differrent motifs; 2. realization of themathicism from one motif; 3. existing few motifs, with a predominant one; 4. concatenating of non-equivalent motifs. Quoted motivic treatments have been considered through one typical pattern, while the rest of them are distributed in suggested clasification.